

अश्लीलता हा कोणत्याही लेखाचा, चित्राचा किंवा इतर वस्तूचा गुण नसून तो फक्त तसा आरोप करणारांच्या मनाचा गुण होय.

वर्ष १८ वें

स मा ज स्वा स्थय

किंमत

अंक २-३-४

आगस्ट-सप्टेंबर-ऑक्टोबर १९४४.

२ आणे

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ
१ वर्गणीदारांस सूचना	११
२ मानसशास्त्राचें थोतांड	१२
३ ग्रंथपराक्षण	१७
४ बळजबरीचे खोटे आरोप	१९
५ शारदचें पत्र	२०

वर्गणीदारांस सूचना

सरकारने उदार होऊन जेमतेम सोळा पानांचा अंक काढतां येतील अितक्या कागदाची परवानगी दिली आहे. हा हुकूम बदलेपर्यंत सर्व अंक सोळापानी निघतील आणि त्यांचें स्वरूपही असेच राहील, कारण सचित्र दर्शनी पृष्ठ ठेवल्यानें मजकुराची जागा कमी होते आणि आमचे मते मजकूर अधिक महत्वाचा आहे. या अंकावर जरी आगस्ट-सप्टेंबर-ऑक्टोबर असे लिहिले आहे, तरी हा अंकाच महिन्याचा अंक धरून प्रत्येक वर्गणीदाराची मुदत दोन महिन्यांनी वाढवली आहे. हा हुकूम फार दिवस चालेल असे दिसत नाही,

तेव्हां वर्गणीत फरक केलेला नाही. पुढे जास्त पाने देऊन भरपायी करूं. जून किंवा जुलैच्या अंकाबरोबर ज्यांची वर्गणी संपली आहे, त्यांकडे हा अंक व्ही. पी. ने जात आहे आणि त्यांची वर्गणी सप्टेंबर व आक्टोबरपासून धरूं.

संपादक.

मानसशास्त्राचें थोतांड-१

येथें नुकतेंच एका साहित्यिकांच्या सभेंत एकानें विधान केलें की प्रो. वा. म. जोशी हे मानसशास्त्रज्ञ होते आणि मानसशास्त्राचा अभ्यास ज्यानें केलेला नाही त्याला त्यांच्या वाङ्मयाचा समर्पक विचार करतां येणार नाही. या विधानांत कितपत तथ्य आहे हें पाहणें जरूर आहे. याकरतां वामनरावांना मानसशास्त्र अवगत होतें की काय अशी शंका न घेतां मानसशास्त्र नांवाचें ऐखादें शास्त्र असूं शकतें काय, याचा विचार या लेखमालेंत कर्तव्य आहे. अर्थात् तसें शास्त्रच नसल्यास तें कोणाला अवगत असणेंच शक्य नाही व त्याचा अभ्यासही करतां येणार नाही, असा निष्कर्ष निघेल, पण त्याला आमचा अजिज नाही. फ्रँक केनियन यांच्या 'मिथ ऑफ द माइंड' या पुस्तकाचा या लेखमालेंत उपयोग केला आहे.

मानसशास्त्र असा शब्द वापरांत आहे, त्याला कांही अर्थच नाही काय, असें कदाचित् कोणी विचारील. तेव्हां याचाच प्रथम विचार करूं. मानसशास्त्र म्हणजे मनाचें शास्त्र. अंग्रजींत याला सायकॉलजी म्हणतात आणि याचा मूळ अर्थ आत्म्याचें शास्त्र. मन हा शब्द आत्मा या अर्थानेच वापरतात, तेव्हां यांत वाटतो तितका घोटाला नाही. आत्मा म्हणजे शरीराचा उपयोग करून घेणारा, पण शरीरापेक्षा वेगळा, असा कोणीतरी असतो आणि मानसशास्त्राचें 'मन' देखील तशाच प्रकारचें असतें. तेव्हां त्यांत फरक काय राहिला ? बुद्धिवादी लोक आत्मा मानीत, नाहीत, पण मन वेगळें आहे असें पुष्कळ वेळां मानतात, याचें कारण अितकेंच की ते याचा पुरेसा विचार

मानसशास्त्राचें थोतांड-१

करीत नाहीत. आत्मा मानायला जसा पुरावा नाही, तसाच मन मानण्यालाही नाही. तरीपण मनाचा शरीरावर परिणाम, शरीराचा मनावर परिणाम, वगैरे प्रकारची भाषा बहुतेकांच्या अितकी अंगवळणी पडलेली असते की याच्या मुळाशी मनाच्या वेगळेपणाची कल्पना आहे याचा विचारच कोणी करीत नाही. पण मन म्हणा किंवा आत्मा म्हणा, असें शरीराहून वेगळें कांहीतरी आहे, याबद्दल कोणताही पुरावा कोणी दिलेला नाही.

अितकें मात्र खरें की मानसशास्त्र असें एक शास्त्र पुष्कळ लोक मानीत आले आहेत, अमुक विद्वान लोक त्यांतले तज्ञ समजलेले आहेत, आणि ते आपल्या विषयाच्या महत्वाची घोषणा करीत आलेले आहेत. शिक्षकांना तर मानसशास्त्राशिवाय पाऊल टाकतां येणार नाही असें मानून शिक्षकांवर हा विषय सक्तीने लादलेला आहे. पण धार्मिक शिक्षण पाहिजे म्हणणारांना जसें धर्म म्हणजे काय हें निश्चितपणें सांगतां येत नाही, त्याचप्रमाणें मानसशास्त्राचीही स्थिति आहे. धर्मांत जशीं मतमतांतरे सांपडतात, तशींच यांतही सांपडतात, आणि दोहोंचें कारण एकच आहे. धर्म हा आश्वर व आत्मा या काल्पनिक गोष्टींवर उभारलेला असतो, आणि मानसशास्त्राचा पाया म्हणजे मन, हेंही तितकेंच काल्पनिक आहे. तेव्हां या दोन्ही विषयांत पाहिजे त्याला पाहिजे तीं विधानें करायला पूर्ण मुभा असते. आश्वरासंबंधी जशी निश्चित माहिती कोणालाही नसते (असणार कशी ?), तशीच मनासंबंधीही नसते.

मनाच्या अस्तित्वासंबंधी ही शंका नवीनच उत्पन्न झाली आहे असें नाही. शोपेनहावर हा प्रसिद्ध तत्वज्ञ १८६० सालीं वारला, त्यानें म्हटलें आहे की मानसशास्त्राचा अभ्यास फोल आहे, कारण मन असें कांही नाहीच. विल्यम जेम्स हा मोठा मानसशास्त्रज्ञ समजलेला आहे आणि त्याने ' प्रिन्सिपल्स ऑफ सायकॉलजी ' नांवाचा एक प्रसिद्ध ग्रंथही लिहिलेला आहे, पण त्याचीही नंतर खात्री होऊन त्यानें स्वतः आपल्या या प्रसिद्ध ग्रंथाला पोकळ फुगा म्हटलें आहे. अर्थात् अितका प्रामाणिकपणा सर्वांत नसतो, याचें कारण उघड आहे. मानसशास्त्रच संपल्यावर त्यांचें काय महत्त्व राहिलें ?

समाजस्वास्थ्य

मन हा अेक सोओस्कर शब्द आहे, पण त्यावरून मन असें वेगळें कांही आहे असें मानणें चूक होओील. अशीच चूक निसर्ग या शब्दाचे बाबतींत नेहमी होत असते. कांही घटनांना व नियमांना आपण नैसर्गिक म्हणतो आणि यामुळे कांहीं लोक निसर्गासंबंधी अशा भाषेत बोलतात की जणूं काय निसर्ग ही कोणी व्यक्ति आहे, तिने कांही नियम केलेले आहेत, आणि ते आपण मोडले तर निसर्गाला राग येऊन तो आपल्याला शिक्षा करतो. खरें पाहिलें तर निसर्गाचे नियम मोडतां येण्यासारखे नसतात. आपल्या सोयीकरतां आपण निसर्ग हा शब्द वापरतो, पण त्याला आपल्या कल्पनेबाहेर अस्तित्व नाही आणि तो कोणाला शिक्षाही करीत नाही.

आत्म्यासंबंधी जुन्या कल्पना ऐकून आतां आपल्याला हंसूं येतें. आत्मा शरीरांत राहतो, पण तो जड नसल्यामुळे त्याला रहायला जागा लागत नाही असें अेक मत आहे, परंतु तो विशिष्ट स्थानी असतो असेंही अनेक तत्वज्ञानी मानलेले आहे. देकार्त हा शास्त्रज्ञ होता, पण तो आत्मा मानीत असे आणि त्याचे स्थान म्हणजे मेंदूंत 'पिनिअल ग्लॅंड' नांवाची जी वाटाण्याऐवढी वाटोळी ग्रंथि असते, ती मानीत असे. या ग्रंथीचे कार्य अजूनही समजलेले नाही, तेव्हां अशा कल्पनेला जागा होती व आहे, पण ती केवळ कल्पना आहे.

खरें पाहिलें तर मेंदूंत ज्या क्रिया व प्रतिक्रिया अेकसारख्या चालू असतात, त्यांपैकी कांहींची आपल्याला जाणीव होते व या क्रियाप्रतिक्रियांना आपण मानसिक घटना म्हणतो, पण मनाचे वेगळें अस्तित्व मानायला ऐवढें कारण पुरेसें नाही. पचन हें शरीराचे एक कार्य आहे, पण आपण पचनाचे वेगळें अस्तित्व मानीत नाही. श्लेष्म हें अेक कार्य आहे, परंतु तिचेही वेगळें अस्तित्व मानीत नाही. मन वेगळें मानण्याचे कारण अेकच, की आत्मा मानण्याची जुनी प्रथा आहे आणि ती जरी आपण सोडून दिली तरी तिचाच परिणाम म्हणून कांही लोक मन मानतात. पण कारणाशिवाय कशाचेही अस्तित्व मानणें हें शास्त्रीय पद्धतीला धरून नाही. मनाला असें आध्यात्मिक स्वरूप आल्यामुळेच हा मानस-शास्त्राचा घोटाळा उत्पन्न झाला आहे, आणि त्यांत कोणत्याही बाबतींत अेकमत

मानसशास्त्राचें थोतांड-१

होत नाही. अेडना हाअिडब्रेडर यांनी १९३३ सालीं 'सात मानसशास्त्रे' नांवाचें अेक पुस्तक लिहिलें आहे व त्यांत असा खुलासा केला आहे की परस्परविरोधी अशा अनेक विचारप्रणालींतून या सातांचो निवड केलेली आहे.

असें होण्याचें कारण किलेक असें सांगतात की हें शास्त्र अजून बाल्या-वस्थेंत आहे आणि सर्वच शास्त्रे प्रथम कल्पनाशक्तींतूनच निघतात. पण केवळ कल्पना म्हणजे शास्त्र नव्हे. त्यांतला काल्पनिक भाग काढून टाकल्यावर जें शिल्लक राहील त्यालाच शास्त्र म्हणतां येतील. पण मानसशास्त्रांत सर्वच काल्पनिक असल्यामुळे शिल्लक कांहीच रहात नाही ! मानसशास्त्रांत बाबावाक्या-शिवाय कशाचाही आधार नाही, आणि म्हणूनच त्यांत अनेक पंथ निर्माण झालेले आहेत. रसायनशास्त्रांत असे पंथ नाहीत, कारण तें खरें शास्त्र आहे. मानसशास्त्रांतल्या प्रत्येक पंथाचों मते वेगळीं, व्याख्या वेगळी, पद्धती वेगळ्या. अेक पंथ मानसशास्त्राला जाणिवेचें शास्त्र म्हणतो, दुसरा वागणुकीचें शास्त्र म्हणतो. या पंथांची संख्या अेकसारखी वाढत आहे.

वर्तनशास्त्र (बिहेव्हिअरिझम्) हा जरी मानसशास्त्राचाच अेक प्रकार समजतात, तरी त्याचे पुरस्कर्ते त्यांत आत्म्याचा किंवा मनाचा संबंध आणीत नाहीत, तेव्हां त्याला मानसशास्त्र म्हणणेंच योग्य नाही. मन हें अमूर्त व अपार्थिव मानल्यास त्याचें शास्त्रच होऊं शकत नाही. मानसशास्त्रांतला कोणताही सिद्धांत म्हणजे शास्त्रीय पुराव्याने ठरलेला नसून कोणीतरी ठोकून दिलेले मत असतें. त्याला कोणताही पुरावा नसतो.

याचा अेवढा ऊहापोह करण्याचें कारण म्हणजे या तथाकथित शास्त्रापासून मोठा धोका उत्पन्न झालेला आहे, कारण याचे प्रचारक आपआपलीं बाबावाक्यें सांगून गप्प बसत नाहीत, तर तीं वाक्यें सर्वत्र लागू केलीं पाहिजेत असा आग्रह धरतात. कायदा, उद्योगधंदा, शिक्षण, अध्यापन, सैन्य, आरमार, वगैरे सर्व बाबतींत त्यांनीं धुमाकूळ मांडला आहे. विशेषतः शिक्षणाच्या बाबतींत हें तथाकथित शास्त्र शिक्षकांच्या डोक्यावर बसूं पहात आहे. आजपर्यंत शिक्षक अनमानधपक्याने शिकवीत होते, आतां या शास्त्राच्या साहाय्याने

समाजस्वास्थ्य

त्यांना निश्चित पद्धतीने शिकवतां येतील, असें याचे पुरस्कर्ते म्हणतात. पण ज्या शास्त्रांतच कांही निश्चित नाही, त्यांतून निश्चित पद्धत कशी निघणार ?

अनेक प्रकारच्या वैदुनी या तथाकथित शास्त्राचा उपयोग थापा देऊन पैसे कमावण्याकडे केला आहे. काळजी विसरा, पैसे मिळवा, सुखी व्हा, आपली स्मरणशक्ति वाढवा, आणि हें सर्व करण्यास आम्ही तुम्हाला मानसशास्त्राच्या जोरावर शिकवतो, मात्र आमची फी अगोदर टाका. अशा जाहिराती देऊन आज कितीतरी लोक प्रतिष्ठित ठगांचा धंदा करीत आहेत. स्मरणशक्ति काय किंवा पैसा कमावण्यास लागणारें कौशल्य काय, हें सर्व मेंदूवर व मज्जातंतूवर अवलंबतें आणि त्यांत कोणीही भर टाकू शकत नाही. मन हें सर्वस्वी शरीरावर अवलंबून आहे. कित्येक डाक्टर मानसशास्त्राच्या जोरावर उपदेश करीत असतात की युद्धकालांत आशावादी असावें, चिंता करूं नये, पण हा सर्व उपदेश करायला मानसशास्त्र कशाला पाहिजे ?

कँट या तत्ववेत्त्याने अठराव्या शतकांत भविष्य केलें होतें की मानसशास्त्र हें कधीही शास्त्राच्या पदवीला पोचणें शक्य नाही. याचें कारण असें की ज्या विषयाला गणित लावतां येत नाही, त्याचें शास्त्र होऊं शकत नाही. त्याने गणितज्ञांना आव्हान दिलें की त्यांनी मानसशास्त्राला गणित लावून दाखवावें. यावर १८३४ सालीं वेबर याने असें लिहिलें की उच्च मानसिक व्यापार जरी गणिती पद्धतीने मोजतां येत नाहीत, तरी अिद्रियद्वारा मिळणाऱ्या संवेदना मोजतां येतील. हा प्रश्न पुढें फेक्नरनें हातीं घेऊन असा सिद्धांत ठोकून दिली की उत्तेजक कारण जर भूमितिश्रेढीप्रमाणें वाढलें, तर त्याने उत्पन्न होणारी चेतना गणितश्रेढीने वाढते. यावर अनेक शास्त्रज्ञांनी विरोधी टीका केली आणि याचें कारण उघडच आहे. प्रकाश दुप्पट झाला हें आपल्याला सांगतां येतें, पण त्याचा डोळ्यांवर परिणाम किती प्रमाणांत वाढला हें कसें सांगतां येतील ? आणि समजा तेंही सांगतां आलें, तरी डोळे हा शरीराचा भाग आहे. त्याचा मानसिक परिणाम कसा मोजणार ? आणि तों मोजतां न आला तर मानसशास्त्राचा कसा संबंध येतो ?

ग्रंथपरीक्षण

शिवाय ऐका मनुष्याच्या बाबतींत कांही प्रमाण बसवतां आलें असें धरून चाललें, तरी तोच नियम अितरांना कसा लावतां येतील ? या गोष्टी मज्जातंतूवर अवलंबतात आणि ते सर्वांचे सारखे नसतात. अितकेंच काय तर या बाबतींत एका मनुष्यांतही फरक पडत असतो. तो क्षणोक्षणी बदलत असतो हें कोणास सहज न दिसलें, तरी लहानपणीं, तरुणपणीं, किंवा म्हातारपणीं त्याची संवेदना-शक्ति सारखी रहात नाही हें तर सर्वांना समजण्यासारखें आहे ? तेव्हां जो नियम ऐका मनुष्याला देखील नेहमी लावतां येणार नाही, तो अनेकांना लावूं पाहणें हास्यास्पद नाही काय ? यांत जिवंत माणसांचा संबंध आहे आणि प्रयोग चालू असतांना देखील जर मनुष्य बदलतो, तर नियम बसवतांच येणार नाही. (अपूर्ण).

ग्रंथपरीक्षण

१ चला लढाओवर (तीन अंकी नाटक) लेखक, भा. वि. वरेरकर, प्रकाशक, नवभारत प्रकाशन संस्था, मुंबई-४. पृष्ठे ९२. किंमत रु. १॥.

मागील युद्धांत पराक्रम केलेले मेजर सर सोमनाथ आणि त्यांची मर्दानी मुलगी चंदा सर्वांना लढाओवर जाण्याचा उपदेश करीत असतात. सर सोमनाथ यांना प्रथम ज्या दिवशी गोळी लागली त्या दिवशी जन्म झालेल्या मुलीकरता जाहिरात देऊन यांनी कृपाशी दुसरें लग्न केलेलें असतें आणि कृपेचें लग्न खंडेराव नांवाच्या तरुणाशीं ठरलेले असतांही ती जाहिरातीला उत्तर देऊन लग्नाला तयार झालेली असते. या दोघांनीही हा मूर्खपणा कां केला हें समजणें कठिण आहे. खंडेराव सरसाहेबांची कारकुनी पतकरतो आणि कृपेबरोबर पळून जाण्याचा बेत करतो आणि चंदा त्यांना साथ देते. याशिवाय पुष्पा नांवाची कृपेची दूरची नातेवाइक सरसाहेबांकडेच राहते आणि कॅप्टन शंकर-राव गोखले लढाओवरून रजेवर येऊन सरसाहेबांकडे नेहमी येतात. सर सोमनाथ चंदेचें लग्न त्यांच्याशीं जमवूं पाहतात, पण तें जमत नाही आणि ते

समाजस्वास्थ्य

कृपेशीं फाजील लगट करून थप्पड खातात. याशिवाय नाटकांत बरेच कारकून आहेत आणि ऐकंदरींत नाटकाचा रोख असा आहे की पांढरपेशांनी नुसती चर्चा करण्याऐवजी प्रत्यक्ष लढाजीवर जावें. शेवटीं खंडेरावाचा कृपेबरोबर पळून जाण्याचा बेत फसतो आणि तो मात्र लढाजीवर जातो आणि चंदा त्याची वाट पाहण्याचें त्याला आश्वासन देते. नाटकांतील संभाषणें चटकदार आहेत, परंतु सर सोमनाथाचें पात्र पटण्याजोगें नाही. ८ व्या पानावर, 'मोठा अभिमान आहे मला माझ्या मिशांचा. फौजेंत या मिशांच्या रुबावावरच मी मारून नेत होतो,' पान ९ वर पुनः, '(मिशांवर ताव देऊन) हो. या ध्यानीं घे,' हीं भाषणें प्रहसनाला शोभलीं असतीं, पण नाटकांत शोभत नाहीत. त्यांची लग्नाची जाहिरातही चमत्कारिकच आहे. अशा रीतीने या पात्राची चेष्टा झाल्यामुळे त्याने केलेल्या प्रचारालाही कमीपणा आला आहे. पान २५ वर 'चैनीची ऐकदां भरपूर करून घ्यावी,' येथें 'भरपूर' हा शब्द नामासारखा वापरला आहे, तें कानाला चमत्कारिक लागतें. नाटकांत तीन पद्यें आहेत, पैकी नाटकाचा प्रारंभ आणि शेवट एकाच पद्याने होतो. र. धों. क.

२. न मागतां (तीन अंकी नाटक), लेखक, भा. वि. वरेरकर, प्रकाशक, नवभारत प्रकाशनसंस्था, मुंबई-४. पृ. ६२. किंमत १ रु.

दत्ता आणि हेमंत हे दोन ल्हेद्यांचे औरस मुलगे, रमा आणि सीता या त्यांच्या अनौरस मुली, दत्ताचा बाप अण्णासाहेब, आणखी एका ल्हेद्याची मुलगी तारा, आणि काँग्रेसचा गुप्त कार्यकर्ता बॅरिस्टर पंढरीनाथ, अितर्की मुख्य पात्रें या नाटकांत आहेत. अण्णासाहेबांनी रमाला आपली औरस मुलगी म्हणून घरीच ठेवल्यामुळे दत्ता संतापून घर सोडून निघून जातो आणि दहा वर्षांनी परत येतो, येथून नाटकाला सुरवात झाली आहे. त्याच वेळी पंढरीनाथ तुरुंगांतून सुटून येऊन त्यांच्याकडे पांझ गडी होऊन कामाला राहतो. हेमंत सेक्रेटरी-अटमध्ये नोकर आहे आणि अण्णासाहेबांनी त्याच्याशीं रमेचें लग्न ठरवलेलें आहे. रमेच्या नांवाने त्यांनी अर्धी-मिळकत करून ठेवली आहे म्हणून हेमंत लग्नाला तयार झाला आहे. हेमंतच्या बापाने सीतेची कांहीच विचारपूस न केल्यामुळे

ग्रंथपरीक्षण

तिचा खर्चही अण्णासाहेबच चालवतात व ती त्यांच्याकडे नेहमी येते. दत्ताचें व ताराचें लग्न जमतें, परंतु तिच्या अनौरसपणाचा स्फोट सीतेने केल्यामुळे तें शेवटीं फिसकटतें. हेमंत सीतेला कलावंतिणीची पोर म्हणून हिणवीत असतो, पण 'मी तुझ्याच बापाची मुलगी आहे आणि रमा ही माझी मावसबहीण असून माझ्यासारखीच अनौरस आहे,' असें तिने सांगितल्याबरोबर चिडतो आणि पांझ हा काँग्रेसवाला असल्याचा त्याला अंदाज लागल्यामुळे तो पोलीसला कळवतो. अिकडे रमेचें लग्न फिसकटल्यामुळे ती हिरमुसली होते, तेव्हां कुलीन कुणबी चालत असेल तर मी लग्नाला तयार आहे, असें पांझ म्हणतो आणि ती कबूल करते. अितक्यांत पांझला पकडायला पोलीस आल्यामुळे तो बॅरिस्टर पंढरीनाथ आहे हें समजतें व पोलीस त्याला घेऊन जातात. येथें नाटक संपतें. आण्णासाहेबांखेरीज बाकीच्या पात्रांचा स्वभावपरिपोष चांगला साधला आहे. अण्णासाहेब मात्र केवळ अनौरस मुलीचें कुलीन घराण्यांत लग्न करून देण्याकरतां हेमंतला पसंत करतात हें ठीक दिसत नाही. एकतर ही फसवणूक, आणि शिवाय हेमंतच्या बापाने सीतेला न पोसल्यामुळे त्याची अण्णासाहेबांना शिसारी आली आहे असें वाक्य नाटकांत आहे. तेव्हां हें चमत्कारिक दिसतें, या नाटकांत सात पद्ये आहेत. र. धों. क.

बळजबरीचे खोटे आरोप

अेखाद्या स्त्रीने विनयभंगाचा आरोप कोणावरही केला तर तिचें म्हणणें खरें मानण्याची मॅजिस्ट्रेटांची प्रवृत्ति असते. बळजबरीचा आरोप यापेक्षा गंभीर स्वरूपाचा आहे आणि अमेरिकेंतील कित्येक संस्थानांत या गुन्ह्याबद्दल मृत्यूची शिक्षा होते. परंतु हे आरोप पुष्कळ वेळां खोटे असतात हें पुष्कळांना माहीत नसतें. ज्याने स्वतःच्या अब्रूला धक्का लागेल असा आरोप खरा असल्याशिवाय कोणतीही स्त्री करणार नाही, असें मॅजिस्ट्रेट धरून चालतात. हल्ली अँग्लंडांत असलेल्या अमेरिकन सैन्यांत अमेरिकन कायदा लागू असल्यामुळे अशा आरोपां-

समाजस्थ्याव

वरून किल्लेकांना देहांत शासन झालेलं आहे. या बाबतीत क्लिफर्ड ॲलन नांवाच्या गृहस्थांनी 'न्यू स्टेट्समन् अँड नेशन' मधे प्रसिद्ध झालेल्या अका पत्रांत म्हटलं आहे की 'कांही स्त्रिया असे आरोप केवळ प्रसिद्धीच्या अिच्छेने करीत असतात. मानसिक रोगांचा तज्ज्ञ या दृष्टीने माझ्या पाहण्यांत अशा स्त्रिया आल्या आहेत. अशा स्त्रियांत दुसरें कांही रोगचिन्ह सांपडेलच असा नियम नसतो, यामुळे त्यांचें म्हणणें खरें वाटतें.' अका स्त्रीने असे आरोप दोन माणसांवर वेगवेगळ्या वेळीं केले व त्या दोन्ही माणसांना शिक्षा झाली. अमेरिकन कायद्याखाली हीं दोन माणसें निष्कारण प्राणाला मुकलीं असतीं. या स्त्रीने तिसऱ्यांदां जेव्हां असाच आरोप आणखी अका माणसावर केला, तेव्हां मॅजिस्ट्रेटालाही विचार पडला की याच बाबीवर लोक अकसारखे बळजबरी कां करीत असतात ? शेवटीं त्या स्त्रीची वेळ्यांच्या अिस्पतळांत रवानगी झाली आणि तेथे ती ॲलन यांच्या दृष्टीस पडली. पूर्वींचे दोन आरोपही खोटेच होते, पण त्या दोन आरोपांची १ वर्षाची व १८ महिन्यांची शिक्षा भोगून झाली होती, तेव्हां 'त्यांचें दुर्दैव !' म्हणून स्वस्थ बसण्यापलीकडे कांहीं करणें शक्य नव्हतें, असें ते म्हणतात. वास्तविक अशा वेळीं आरोपांना सरकारकडून नुकसानभरपायी मिळालो पाहिजे, कारण न्याय देणें हें सरकारचें काम असतें. ते निर्दोष आहेत असें म्हटल्याने कदाचित् अब्रूची नुकसानी भरून येतील, पण निष्कारण तुरुंगांत काळ काढावा लागल्याने आणखीही अनेक प्रकारचें नुकसान होतें, त्याची वाट काय ? आणि अशा वेळीं स्त्रियांची बाजू घेणाऱ्या मॅजिस्ट्रेटांनी देखील थोडा-बहुत विचार करण्यासारखी ही गोष्ट आहे, पण 'विद्वान' मॅजिस्ट्रेटांना अककल कोणी शिकवावी ?

शारदेचें पत्र

बऱ्याच दिवसांपूर्वीं अकोल्याच्या 'मार्तृभूमि' मधे पां. वा. गाडगीळ यांचें एक व्याख्यान छापलें होतें. तें जरी आतां जुनें झालें आहे तरी त्यांतली

शारदेचें पत्र

हिंदु विचारसरणी पहाण्यासारखी आहे. गाडगीळ आपल्याला मार्क्सवादी म्हणवतात, पण ते खरे जातीचे हिंदु आहेत असें या व्याख्यानावरून दिसतें. आतां या दोहोंची सांगड कशी घालायची ? कारण मार्क्स तर म्हणतो की 'धर्म ही लोकांना गुंगी आणणारी अफू आहे.' या वाक्यापासूनच त्यांनी सुरवात केली आहे, पण पुढच्याच वाक्यांत अशी एक कोलांटउडो मारली आहे की तिच्या समर्थनाकरतां संबंध व्याख्यान खर्ची पडलें आहे. शिवाय समर्थन झालें नाही तें नाहीच ! पुढचें वाक्य असें. 'परंतु तेवढ्यावरून मार्क्स किंवा त्याचे अनुयायी धर्मविचाराचे शत्रु होते असें म्हणतां येणार नाही.'

मग मार्क्स असें कां म्हणाला ? याचें कारण गाडगीळ असें सांगतात की मार्क्सच्या पुढें त्या वेळीं हिंदु धर्म नव्हता. झालें ! सोपी युक्ति आहे. हिंदु धर्माचाही दोष टळला आणि मार्क्सचाही टळला. हिंदु धर्मांत असें विशेष काय आहे की त्यामुळे हिंदु धर्मच तेवढा मार्क्सच्या वाक्याला अपवाद ठरेल ? वास्तविक हिंदुधर्मांत असें वैशिष्ट्य कांहीच नाही. मार्क्सने धर्माला अफू कां म्हटलें याचा फारसा विचार गाडगीळांनी केला दिसत नाही. धर्माची शिकवण अशी असते की ऐहिक सुखाची मोठीशी मातब्बरी नाही, आयुष्यांत आपले कितीही हाल झाले तरी हरकत नाही, मेल्यावर आपल्याला त्याचा खरा मोबदला मिळणार आहे, तेव्हां आश्वर ज्या स्थितींत आपल्याला ठेवील त्या स्थितींत समाधान मानून राहणें अवढेंच आपलें कर्तव्य आहे. हिंदु धर्मातही ऐहिक सुखाला महत्त्व नाही असेंच सांगितलेलें आहे. हे विचार मनुष्याच्या मनांत ठाम झाले म्हणजे मनुष्य स्वतःच्या उन्नतीकरतां कोणताही प्रयत्न करीत नाही, कारण धर्माच्या शिकवणीने त्याच्या मनांत ऐहिक सुखाचे बाबतींत उदासीनता निर्माण होते आणि मार्क्सला ती नको होती, कारण गरीब मजूर वर्गाच्या ऐहिक उन्नतीकरतां त्याचा सगळा प्रयत्न होता. तेव्हां हिंदुधर्माचे बाबतींत मार्क्सने अपवाद केला असता असें मला तर वाटत नाही. गाडगीळांना तसें वाटतें, याचें कारण ते मार्क्सवादी म्हणवून घेत असले तरी ते अजून हिंदुच आहेत.

समाजस्वास्थ्य

ते म्हणतात, 'भगवद्गीतेतल्या दहापांच श्लोकांचे पुनः पुनः मनन केल्यास मनाला कवढा धीर येतो याचा अनुभव पाहण्यासारखा आहे.' धर्माने मनुष्याची विचारशक्ति नाहीशी होते याचा हा पुरावा आहे. गीतेत सगळाच गोंधळ असल्यामुळे त्यांतून कोणालाही आधार मिळतो. गाडगिळांची मजल येथपर्यंत पोचली आहे की, 'आमचा हिंदुधर्म अत्यंत प्राचीन असल्यामुळे त्यांत अनेक परिवर्तने होऊन तो सामाजिक हिताच्या दृष्टीने प्रतिष्ठित झालेला आहे. कार्यकारणभावाचा आधुनिक शास्त्रीय सिद्धांत हाच आमच्या हिंदु सामाजिक धर्माचा मूळ पाया आहे.' याला आधार म्हणून त्यांनी भगवद्गीतेतलीं कांही वाक्ये दिली आहेत. पण त्याच भगवद्गीतेत अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् । साधुरेव स मंतव्यः समग्यवसितो हि सः ॥ (९.३०) हाही श्लोक आहे. (म्हणजे मनुष्य कितीही दुराचारी असला तरी त्याची माझ्यावर अनन्य भक्ति असेल तर तो साधुच समजावा,). मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः । स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यांति परां गतिम् ॥ (९.३२) (माझी भक्ति केल्याने स्त्रिया, वैश्य आणि शूद्र यांना देखील उत्तम गति मिळते.) यावरून असे स्पष्ट ध्वनित केले आहे केले आहे की ब्राह्मण आणि क्षत्रिय या वर्गांतले पुरुष मात्र श्रेष्ठ, आणि सर्व स्त्रिया, वैश्य आणि शूद्र कनिष्ठ आहेत. आणि तरीदेखील गाडगीळ म्हणतात 'सामाजिक हिताच्या दृष्टीने हिंदु धर्म प्रतिष्ठित झालेला आहे.' चातुर्वर्ण्य आश्वराने निर्माण केले असे गीतेत सांगितले आहे. त्याच चातुर्वर्ण्यावरून आज जातिभेद निर्माण झाले आहेत. शूद्रांचा धर्म म्हणजे अितर तीन वर्गांची सेवा करणे होय, असेही गीतेतच सांगितले आहे. यांत कार्यकारणभाव कोठेसा आहे तो मला दिसत नाही. दुराचारी माणसांना नेहमीच शिक्षा होते असे नाही, हें सर्वांना दिसते, पण निदान ते पापी असल्यामुळे मेल्यावर तरी त्यांना शिक्षा होईल जसे धर्मात सांगितलेले असते. पण आमचा हिंदु धर्मच कांहीं और आहे ! त्यांत दुराचारी माणसांना देखील साधु मानावे असे सांगितले आहे. श्रीकृष्णाची भक्ति केली म्हणजे अशा माणसांना, देखील मुक्ति मिळते, मग गाडगिळांचा

शारदेचें पत्र

कार्यकरणभाव कोठे बाकी राहिला ? हिंदुधर्मांत तेवढा शास्त्रीय ज्ञानाचा आधार मानलेला कार्यकारणभाव आहे असें म्हणणें म्हणजे निव्वळ थापेबाजी आहे. धर्माचा आणि कार्यकरणभावाचा बिलकुल संबंध नाही. निदान त्यांतला कार्यकरणभाव पापपुण्याच्या खोऱ्या कल्पनांवर आधारलेला असतो, त्याचा शास्त्रीय ज्ञानाशी संबंध नाही, हें गीतेवरून तरी स्पष्टच दिसतें. 'स्वर्गा धार्मिक लोकांना आपल्या पक्षांत अवश्य घ्यावें' असें लेनिनचें मत गाडगीळ सांगतात. तें तसें असेल, पण लेनिनला शक्य तितक्या लोकांचा पाठिंबा पाहिजे होता अितकाच त्याच अर्थ आहे. हिंदूंना मार्क्सवादाकडे ओढण्याकरतां गाडगीळांची ही युक्ति आहे की काय हें समजत नाही, आणि राजकारणांत थापा द्याव्या लागतात अशा दृष्टीने कदाचित् त्यांच्या व्याख्यानाचें समर्थन करतां येईल. पण प्रामाणिक माणसाना तें पटणार नाही.

तुमच्या वसंत-व्याख्यानमालेंतल्या अश्लीलतेवरच्या व्याख्यानाला गेली होतीस का तूं ? व्याख्यात्यांनी संस्कृतांतले आधार घेऊन सांगितलें की शृंगार म्हणजे अश्लील नव्हे, आणि याचें उदाहरण म्हणून कृष्णराव मराठ्यांनी निवडक 'अश्लील' उतारे ऐकत्र छापले होते तेच त्यांनी घेतले, आणि सांगितलें की त्यांतले बहुतेक सर्व उतारे संस्कृत साहित्यशास्त्राच्या दृष्टीने अभिजात शृंगाराचे नमुने शोभतील असे आहेत. आतां कृष्णराव मराठ्यांचें मनच अश्लील असल्या-त्यामुळे हे अभिजात शृंगाराचे नमुने त्यांना अश्लील वाटतात असें कोणी म्हटलें तर त्यांत काय चूक आहे ? तसेंच मायदेवांच्या 'सुधा' काव्यांतलें बलात्काराचें वर्णन देखील व्याख्यात्यांना अश्लील वाटलें नाही.

यानंतर कृष्णराव मराठे बोलले. त्यांनी सरळ सांगितलें की संस्कृत वाङ्मय फारशा लोकांना त्यावेळींही कळत नव्हतें आणि हल्लीही कळत नाही, तेव्हां त्यात भरपूर शृंगार असला तरी तो मराठींत असूं नये, कारण मराठी सर्वांना कळतें. यांतून दोन गोष्टी स्पष्ट होतात. ऐकतर ते शृंगारालाच अश्लील समजतात, आणि फार लोकांना कळणार नाही असें अश्लील लिहायला हरकत नाही, कळेल असें मात्र लिहूं नये. आणि त्यांनी स्वतःचें समर्थन असें केलें की

समाजस्वास्थ्य

त्यांनी काढलेल्या आक्षेपांवरून लेखकांवर खटले झालेले आहेत आणि त्यांना शिक्षा झालेली आहे. साप चावल्यामुळे पुष्कळ माणसें मरतात, तेव्हां आपण मोठी उत्तम कामगिरी करतो असें सापाला वाटणे साहजिक आहे, पण अितरांना तसें वाटायचें कांहीं कारण नाही, आणि श्रोत्यांनाही तसें वाटलें नाही, कारण त्यांनी मराठ्यांना पुढें बोलूं दिलें नाही. नंतर मराठ्यांचें भाषण उत्तर देण्याच्या लायकीचें नाही म्हणून व्याख्यात्यांनी उत्तर दिलें नाही, आणि अध्यक्ष तात्यासाहेब केळकरांनी समारोप केला. त्यांनीं मराठ्यांचें म्हणणें खोडून काढलें आणि रामपंचायतनाचें उदाहरण देऊन सांगितलें की हल्ली उल्लू मनुष्य देखील अितरांच्या देखत बायकोला मांडीवर घेऊन बसणार नाही, पण रामपंचायतनाच्या चित्रांतला राम अितक्या लोकांच्या देखत सीतेला मांडीवर घेऊन बसलेला आहे. आणि हें चित्र घोघर असतें, तेव्हां तें फार लोकांना कळत नाही ही मराठ्यांची सबब या ठिकाणीं चालणार नाही. त्या चित्राबद्दल आक्षेप घेऊन तें विकणारांवर फिर्याद करण्याची मराठ्यांची छाती आहे काय ?

पण अध्यक्षांनीही मायदेवांचें काव्य अश्लील ठरवलेंच. मायदेव सभेंत होतेच. 'त्यांत अश्लील काय आहे ?' असें त्यांनी विचारलें. अकंदरीत काय ? व्याख्याते प्रो. आठवले, अध्यक्ष साहित्याचार्य केळकर, सभेंत बसलेले कवि मायदेव, आणि अश्लीलतालेलुप मराठे यांतल्या कोणत्याही दोघांचें या बाबतींत ऐकमत नाही. मराठ्यांनी तर स्पष्टच सांगितलें की 'अश्लील म्हणून अनेक निरनिराळ्या स्त्री व पुरुष साहित्यिकांनी ठरवलें तेंच अश्लील असें आम्ही धरून चालतो.' सारांश अश्लील म्हणजे काय हें मराठ्यांच्या बगलेंतल्या कांहीं साहित्यिकांच्या बहुमताने ठरवायचें आणि हीच अश्लीलतेची व्याख्या. खरी गोष्ट अशी की पाण्याला जसा मूळचा रंग नसतो, आणि तें ज्यांत मिळवावें तसाच त्याचा रंग होतो, तशी अश्लीलता देखील मुळांत नसतेच. ज्याचें मन अश्लील, त्याला कोठे काय अश्लील दिसेल याचा नियम नाही. तो आपल्यासारखेच दहापांच लोक गोळा करून तें अश्लील ठरवतो. त्यांच्याच जातीचा अखादा मॅजिस्ट्रेट भेटला म्हणजे तो शिक्षा करतो. म्हणून अश्लील असें कांहीं असतें असें सिद्ध होत नाही.